

LA DONA A L'ENCREUAMENT DE CULTURES

CARMIÑA NAVIA

Colòmbia

Vivim en un món cada vegada més múltiple i plural. Les diverses cultures ancestrals que molt temps havien romàs en silenci i a l'ombra es redescobreixen, es manifesten, busquen i diuen la seva paraula, recuperen el seu orgull i la seva raó d'ésser. Els processos de postmodernitat i globalització han ajudat a això. Encara que hi hagi centres de poder que imposen les seves dinàmiques, molts centres han esclatat i, al marge, altres mirades i altres veus es recuperen. Això suposa que diverses tradicions i formes culturals es creuen, en ocasions dialoguen, en ocasions xoquen...

En aquest encreuament, homes i dones es diferencien. Tenen diferents rols i possibilitats, perquè el *gènere*, és una realitat que travessa éssers i cultures, en els seus processos més definitius de delimitació i recerca d'identitats. Els homes i les dones no es comporten ni s'entenen per fora de la *construcció genèrica* en la qual han estat socialitzats/des: «El gènere es perfila com a resultat de la producció de **normes culturals** sobre el comportament dels homes i dones, assistit per la complexa interacció d'un ampli espectre d'institucions econòmiques, socials, polítiques i religioses» (1).

Per mirar aquestes diferències, almenys a nivell de l'aparença, podem registrar per exemple, els papers diferents que juguen i han jugat les dones en tradicions i situacions com les de l'Islam, la cultura japonesa, a Àfrica, a l'Europa medieval, o en els costums nord-europeus o nord-americans d'avui.

Des d'Occident, que es considera avui *avançat* pel que fa a les discriminacions racials o genèriques, es miren els costums de l'Islam com a radicalment opressives de la dona. Hi ha situacions en les quals avui encara (segle XXI) s'exerceix la *mutilació o amputació* del clitoris de la dona, com una manera de controlar les seves sensacions i la seva sexualitat... Realment són situacions determinades per la cultura, situacions extremes... Però totes les dones sabem que en totes les cultures hem lluitat i lluitem per millors condicions i per major equitat.

Segons els moments, en cada cultura, la dona ha exercit papers de major o menor importància, ha realitzat més aportacions o menys... a la construcció de la vida social i institucional. En la mesura que ha tingut possibilitats d'expressar-se, de moure's, de construir... la seva aportació ha estat insubstituïble; en la mesura que el seu context cultural l'ha *arraconada i silenciada*, les seves potencialitats han anat quedant més minses.

Pel lloc en el qual la dona ha estat col·locada més o menys tradicionalment, el seu paper i la seva aportació en aquest món d'avui, intercultural i de diàleg, pot ser doblement significatiu. Per i des d'aquest lloc la dona ha desenvolupat pràctiques més properes a la tolerància, al diàleg, a l'acollida, al suport mutu, a les recerques conjuntes...

«Les dones no aporten valors a la cultura de pau, sinó que aporten alienitat, tal com deia Virginia Woolf a Tres Guinees. Es tracta d'una experiència que col·loca les dones en un lloc diferent a l'home, ni millor ni pitjor, diferent, perquè històricament el que han fet és cuidar, i això desenvolupa una posició... Les dones es resisteixen a perdre la cultura de la cura» (2).

En aquest marc i perspectiva, la dona popular llatinoamericana, majoritàriament mestissa -ètnicament, però sobretot culturalment- pot dir-se que és una privilegiada, perquè ella mateixa és un encreuament de cultures i és constructora d'una vida eminentment intercultural i dialògica.

Aquesta realitat, el paper de la dona popular en el mestissatge, s'ha anat construint a través dels segles al Continent. Molt aviat, en l'època de la Colònia, ja era observable. José Luis Romero ho recull en la seva bella obra sobre les nostres ciutats:

«A l'hora de recollir-se, cada nucli social s'agrupava als seus barris, però mentre durava l'activitat quotidiana els grups s'interpenetraven, fins i tot els més tancats i exclusivistes. Comprar i vendre eren funcions que

intercomunicaven i durant un instant equiparaven els dos termes de l'operació. Potser per això els viatgers i observadors es fixaven tant en el paper de les dones que omplien els carrers i el mercat, cada una de les quals tornava després al seu nucli amb una cosa del que havia comprat, però també amb alguna cosa del que havia sentit i après. La mulata o la mestissa observava els vestits, els costums i el llenguatge del seu client de bona posició i procurava imitar-la; però el seu client aprenia els usos vernacles i populars i li acabava agradant l'encant dels colors vius que ostentaven les robes de la gent del poble, dels seus plats preferits, de les paraules vernacles que incorporava a l'espanyol, dels girs lingüístics que inventava l'enginy popular»... (3).

El mestissatge es va anar fent costum, es va anar fent una nova cultura, però sobretot va crear hàbits de diàleg i intercanvi, hàbits imprescindibles per a la supervivència en els medis socials determinats per l'escassetat econòmica. Aquests hàbits, aquests costums s'han transmès al nostre Continent, de mares a filles, fins als nostres dies.

Per això crec que la dona llatinoamericana, especialment aquella que ha crescut a l'entranya mateixa del poble, pot mostrar-nos un camí per aconseguir el diàleg, el respecte profund i l'enriquiment mutu entre cultures. Perquè definitivament el segle XXI, no pot ser per a la humanitat el destí dels models de la televisió, sinó el destí de les trobades entre la gran família humana. Orient i Occident es necessiten i els seus camins només seran vigents cap el futur, si aconseguim com a humanitat un horitzó comú que ens porti a l'harmonia amb l'univers i a la pau, de la mà amb l'equitat i la justícia.

La ubicació com a baula fonamental en la creació del mestissatge, que ha tingut tradicionalment la dona llatinoamericana, ha estat reforçada al llarg de la segona meitat del segle XX... perquè en les noves cultures populars urbanes ella ha estat i continua sent gestora i proveïdora de la vida. Amb l'arribada a la ciutat, a les diferents generacions d'emigrants, els rols camperols més o menys tradicionals a l'interior de la família, tendeixen a transformar-se. La dona en la nova situació mostra més capacitat d'adaptació, de risc i d'inventiva... és a dir: més capacitat de diàleg cultural. Això li permet sortir al pas de l'estranyesa, la desocupació i l'aïllament. La necessitat de supervivència en les noves coordenades, la porten a ésser pionera en el que els sociòlegs/logues colombians/nes han denominat com el *rebusque*.

La capacitat de *rebusque* augmenta en la mesura que qui el realitza és més capaç d'intercanvi i diàleg amb els diferents medis, lògiques i llenguatges en els quals s'ha de moure. No hi ha èxit en la supervivència si es *nega o rebutja el diferent*, aquest èxit només és possible quan hi ha *interacció*. La interacció requereix *trobar la porta* per penetrar al món de l'altre.

En els processos de migració la dona ha anat construint una nova identitat, en la qual ha recollit les majors riqueses de les seves tradicions i avantpassats. La dona mestissa, en qui es creuen ètnies, cultures i pràctiques, assumeix nous i insospitats rols, que no tenen a veure només amb reivindicacions personals, sinó amb una de nova *forma de fer i d'ésser*... Ivone Guevara, anomena *poder* a aquestes possibilitats conquerides per la dona llatinoamericana: «*En primer lloc anomeno poder el que per a les dones pobres és senzillament capacitat de viure, capacitat d'apel·lar a les diferents energies disponibles per existir, per sobreviure, per viure... Poder com a capacitat d'organitzar la vida, de trobar sortides, d'arreglar-se-les creant petites alternatives i continuar així cap endavant tocant la vida*» (4).

Aquests fets que lidera la dona popular i que podríem anomenar *costums per a la supervivència*... una de les coses que aconsegueixen fonamentalment és aguditzar l'oïda i la vista. Es tracta d'un entrenament per a l'*escolta*. Només des de l'escolta és possible qualsevol diàleg... encara més, el diàleg intercultural que ens està demanant el nou segle, el nou encreuament de cultures.

Per tot això, podem parlar de la necessitat d'estar a l'*escolta de les dones*, perquè elles ens ensenyin a respectar i comprendre les diferències. Diferències culturals que no només són de gènere, sinó també de religió, d'avaluació social, de rols, d'estructures mentals i/o familiars... Diferències en fi que ens constitueixen els homes i dones d'avui.

Notes:

- (1) **AA.VV.**, *El gènere: la construcció cultural de la diferència sexual*, Introducció de Marta Lames. Edició de l'UNAM, Mèxic 1996.
- (2) CHAVES RUBIO, Carmen, *Aportacions del moviment de dones a la cultura de la pau*, Entrevista amb Elena Grau. Càtedra UNESCO, sobre Pau i DH, Universitat Autònoma, Barcelona 2000.
- (3) José Luis ROMANÓ, *Llatinoamèrica: les ciutats i les idees*, Editorial Segle XXI, Bogotá 1984
- (4) Ivone GUEVARA, *Aixeca't i camina*, Dabar, Mèxic 1995